

lemezt és a mágneslemezt, akkor mód van az adatbázis kiegészítésére saját adatokkal vagy aktualizálására két CD-ROM lemez kiadása között is.

A CD-ROM-nak az információs ágazaton kívüli felhasználási területei is vannak. Ilyenek például a számítógépprogramok terjesztése, az oktatás és a kiskereskedelmi rendszerek. E két utóbbi területen az interaktív videotechnikát válthatja fel.

Mindezek együtt azt jelentik, hogy a CD-ROM technika piaci lehetőségei igen jók. 30 millió személyi számítógép működik a világon, ami nagy potenciális felhasználói kört jelent. 1985-ben még csak az Egyesült Államokban működtek CD-ROM olvasók, mindössze 80 darab. 1987-ben már 42 900 olvasó működött ott és 6700 Európában. A CD-ROM kiadványok növekvő száma tovább növeli az olvasók eladását. Nő a szabványosítás mértéke is, így ma már egy olvasón több kiadvány is használható.

A legtöbb kiadványról még nem hozták nyilvánosságra, hogy mennyit adtak el belőle. Amelyikről közölték, azok közül a Lotus One Source kelt el a legtöbb, 19 000 példányban. Utána a Bookshelf következik 10 000 példánnyal, a Hoppenstedt Germany 5600 példánnyal (nyomatott változatát csak 2500 példányban adták el) és a Grolier Encyclopedia 3000 példánnyal. Ezek a számok már összemérhetők a Dialog 80 000 vagy a Reuters 17 000 online felhasználójával, a Financial Times 50 000 európai példányával. Nagyon kicsik viszont az igazán tömeges szoftverpiacokhoz, például a Lotus 123 programcsomag 4 millió, az Ashton Tate DBase adatbázis-kezelő rendszer 2 millió eladott példányához képest.

A CD-ROM-ról alkotott ismeretek még nagyon hiányosak, egy felmérés szerint a megkérdezettek felének nem voltak kellő ismereteik róla. Akik nem használják, azok mégsem az ismeretek hiányát jelölték meg ennek fő okául, hanem egyrészt a számukra megfelelő kiadványok hiányát, másrészt anyagi okokat.

A CD-ROM technika piaci térhódítása jóval lassúbb, mint az elektronikus publikációé volt. A térhódítást gyorsíthatja a különböző rendszerek közötti kompatibilitás növelése, a meglévő technikai hiányosságok megszüntetése és a csökkenő hardverárak.

A CD-ROM legnagyobb lehetősége, hogy a főleg közvetítőkön keresztül folyó online információfelhasználást a közvetlen felhasználói keresések irányában szélesíti ki, és ezzel tömeges piacot teremthet. A pénzügyi ágazat lehet a fő piac, ahol a dolgozók 24 százalékának van személyi számítógépe, szemben az ipar 5 százalékos arányával.

A CD-ROM fiatal technika, még nem hódította meg a piacot, de nagy lehetőségei vannak. Sok múlik az árpolitikán. Az 1989-es év mérföldkö lehet az elterjedésében, mert mind a technikai eszközök, mind a kiadványok kellő választéka rendelkezésre állnak már.

/PENISTON, S.: Market potential of CD ROM for text applications. = Journal of Information Science, 15. köt. 1. sz. 1989. p. 21 – 26./

(Válasz György)

A könyvtári CD-ROM szolgáltatás következményei

A North Carolina Egyetem könyvtárának olvasói 1985 szeptemberétől férhetnek hozzá CD-ROM lemezen kiadott adatbázisokhoz. Bár ezek többsége a központi könyvtár referenzszobájában van, 13 további munkaállomás található hét más helyen, a kari könyvtárakban, illetve a központi könyvtár más részében.

A CD-ROM adatbázisok felhasználása gyorsan nő. Az 1986–87-es tanévben 646 CD-ROM keresés volt, az 1987–88-as tanévben már 5676. Az 1988–89-es tanévre a keresések számának további megkétszereződése várható.

A hároméves használat során elegendő tapasztalat gyűlt össze ahhoz, hogy értékelhetők legyenek a CD-ROM használatának a könyvtárra gyakorolt következményei.

1. következmény: a CD-ROM költséges

Az egyetem könyvtára a jogi könyvtár és az orvosi-biológiai könyvtár beszerzéseit nem számítva is évi 34 ezer dollárt költ 15 CD-ROM adatbázisra. Az Info-Trac beszerzésével a kiadás évi 50 ezer dollárra nő.

Így igen nehéz eldönteni, hogy a beszerzési keretből mely igények elégíthetők ki. Amelyik könyvtári részlegnek van CD-ROM adatbázisa, az már nyújtja is be az újabb igényt. A reményteljesnek látszó adatbázisok száma pedig évente nagyjából megkétszereződik.

A CD-ROM adatbázisok többsége határozott időtartamra szerezhető be, így nem válik a könyvtári gyűjtemények állandó részévé. Minden évben újra kell fizetni értük, ezt növelik az új előfizetések. Mindez rendkívül nagy terhet jelent a könyvtár költségvetése számára.

Megéri ez a nagy kiadás? Ha a könyvtár eléri az évi 11 000 CD-ROM keresést, az durván három dollárt jelent keresésenként. Ez sokszorosan olcsóbb az online keresések áránál. A nyomtatott termékekkel nehéz az összehasonlítás. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy némelyik referáló folyóirat dollárezrekre kerül évente, és hogy hányszor veszik kézbe őket, a keresésenként három dollár elfogadható összegnek tűnik.

A CD-ROM technika új szempontot hozott be az állománygyarapításba. Nemcsak az adatbázisok tartalmi minőségét kell figyelembe vennünk, hanem a keresőrendszer minőségét is. Az *MLA Bibliography* keresőrendszere például nem talál meg minden rekordot, amely az adott témáról benne van az adatbázisban. Az orvosi-biológiai könyvtár a *Medline* számos kapható változata közül azért választotta a *SilverPlatter* kiadást, mert annak megbízható a keresőrendszere.

Nehézségeket okoz több különböző kiadó CD-ROM kiadványainak a használata egy munkaállomáson. Vagy minden kiadványhoz külön gépet kell rendelni, vagy DOS parancsokkal kell áthidalni a különböző CD-ROM termékek különböző betöltő programjai közötti összeférhetetlenséget.

2. következmény: a hallgatók és az oktatók nagyon szeretik a CD-ROM kereséseket

Mind a hallgatók, mind az oktatók körében gyorsan nő a CD-ROM keresések száma, és várhatóan tovább nő, ahogy egyre többen szereznek tudomást erről a lehetőségről, és egyre több adatbázis válik elérhetővé.

Világosan látható, hogy a CD-ROM sokkal népszerűbb, mint az online keresés. Az online keresések száma korábban évi 2000 körül volt, a CD-ROM adatbázisok megjelenésével a töredékére esett vissza. Ugyanakkor a CD-ROM keresések száma az említett mértékben nő. Ennek az egyik oka, hogy a CD-ROM keresés ingyenes, míg az online keresésért fizetni kell, a másik, hogy itt a felhasználó maga kereshet, a harmadik pedig, hogy a CD-ROM keresés azonnali eredményt ad, míg az online keresés eredményére másnapig várni kell.

Egy területen, a bölcsészettudományi könyvtárban nem csökkent az online keresés iránti igény. Valószínűleg azért, mert ott nem elég a CD-ROM 10–15 éves időlefedése, 50 évre vagy még régebbre is vissza akarnak nyúlni a kereséssel.

3. következmény: a CD-ROM keresések iránti nagy igény a frusztráció veszélyét rejti magában a könyvtárhasználók számára

Csúcsidőszakokban a könyvtárban kevés a munkaállomás valamennyi igény egyidejű kielégítésére. A statisztikai elemzések azt jelzik, hogy a munkaállomások számának megkétszerezése vagy akár megnégyszerezése sem lesz elegendő minden igény kielégítésére.

Minél többen használják a CD-ROM-ot, annál jobban nő iránta az igény. Ez olyan, mint ahogy egy új négyes autót addig vonzza a forgalmat, amíg maga is túltelített lesz, vagy az, hogy minél olcsóbb és jobb másológépeket szerzünk be, annál hosszabb lesz érték a sorállás.

4. következmény: a CD-ROM megváltoztatja a referenzmunka természetét

Amióta megindultak a CD-ROM keresések, azóta a referenzszolgálat könyvtárosai több száz órát foglalkoznak azzal, hogy ennek a megtanulásában segítik a hallgatókat és az oktatókat. Egy-egy felhasználó kezdeti segítése negyedórát vagy még többet igényel, ami a referenzpultnál ülők munkáját jelentősen módosítja. Óránként három-négy új CD-ROM-felhasználó segítése leköt egy teljes munkaidejű könyvtárost, ezenkívül nagyon megnehezíti a referenzmunka időbeosztását is.

Korábban a referenzkönyvtárosoknak online információkeresési tanfolyamokra kellett járniuk, és sok száz órát töltöttek az online keresés begyakorlásával, az adatbázisok sajátosságainak megismerésével. Amikor az online keresések csúcsa volt, heti 15–20 órát töltöttek a felhasználókkal való felkészüléssel és a keresésekkel. Ma gondot okoz, hogy ne essenek ki a gyakorlatból, mert két-három hét is eltelik két online keresés között.

A CD-ROM adatbázisok beszerzésével a referenzkönyvtárosoknak újra tanfolyamokra kellett járniuk, újra gyakorlatot kellett szerezniük. Ma már az a gond, hogyan tartsanak lépést a növekvő felhasználói igényekkel.

További változást hozhat a CD-ROM munkaállomások és az elérésüket szolgáló terminálok helyi hálózatba kapcsolása. A terminálok az egyetem teljes területén megtalálhatók lesznek.

Más irányú változás a referenzmunkában, hogy a referenzpult könyvtárosai maguk is gyakran használják a CD-ROM adatbázisokat a nekik feltett kérdések gyors megválaszolásához.

5. következmény: a CD-ROM adatbázisok növelik a többi gyűjtemény iránti igényt

A CD-ROM keresések eredménye gyakran olyan dokumentum, amely nem található meg a könyvtárban. A hallgatók ezért most a korábrinál gyakrabban fordulnak a könyvtárközi kölcsönzési részleghez, hogy hozzájussanak a kereséskor talált dokumentumhoz. Az oktatók viszont inkább az állománygyarapítási osztályhoz fordulnak, hogy újabb kiadványok előfizetését kérjék.

6. következmény: a könyvtárnak reklámozni kell új szolgáltatását

Paradox helyzet, hogy egy népszerű szolgáltatást reklámozni kelljen. Azért van erre szükség, mert most a használata túl ötletszerű. Az használja, aki hallott róla valakitől, de nagyon sokan, akik hasznát vennék, nem tudják, hogy ilyen lehetőség létezik. Külön hátrány, ha éppen az egyetem vezetői nem tudják, hogy ilyen van, így nem szereznek tudomást arról, hogy a könyvtár milyen erélyesen fejleszti legkorsze-

rúbb szolgáltatásait. Ezért ezt az új technikát fel kell venni a könyvtári oktatás tematikájába, írni kell róla az oktatók számára kiadott könyvtári újságban és az egyetem lapjában. Ez az ismertetési kampány persze arra vezet majd, hogy még tovább nő a könyvtárra nehezedő nyomás.

/TAYLOR, D. C.: Reference ROMs: Six implications for libraries building CD-ROM database services. = American Libraries, 20. köt. 5. sz. 1989. p. 452., 454./

(Válas György)

CD-ROM a könyvtárosok és a felhasználók szemével

A Walesi Könyvtártudományi Főiskola (*College of Librarianship Wales = CLW*) alapítási éve 1964, székhelye Aberystwyth, egyetemi város, egyúttal a walesi Nemzeti Könyvtár székhelye is. A főiskola a legjelentősebb könyvtár- és információtudományi központ Nagy-Britanniában, 1989-től szervezetileg a Walesi Egyetemhez tartozik. 115 ezer kötetes könyvtára az egyik legnagyobb könyvtártudományi gyűjtemény a világon.

A CLW könyvtára 1987-ben CD-ROM berendezésekkel gyarapodott. A könyvtárhasználók a demonstrációs célokra és online keresésekre használt két mikroszámítógép mellé egy új XT-kompatibilis PC-t is beszerettek. Ezt kapcsolták össze az egyik új – Hitachi 1503 S típusú – CD-olvasóval. A gépcsoportot mátrixnyomtatóval kiegészítve a könyvtári tájékoztató szolgálatnál helyezték üzembe.

A LISA (*Library and Information Science Abstracts*) adatbázis kompaktlemezes változata volt az első, amelyet a könyvtár megrendelt. Pénzügyi nehézségei miatt a könyvtár ezután arra törekedett, hogy oktatási célra kedvezményes áron vagy ingyenesen kapjon CD-ROM adatbázisokat az előállítóiktól. Így jutottak az 1. táblázatban látható CD-lemezekhez.

1. táblázat

Adatbázis	Előállító
BOOKS IN PRINT PLUS	R. R. Bowker
BOOKBANK	J. Whitaker & Sons
CUMULATIVE BOOK INDEX	H. W. Wilson
ERIC	SilverPlatter
ERIC	Dialog
ERIC	OCLC
LISA	SilverPlatter
ULRICH'S PLUS	R. R. Bowker

Az adatbázisok jellemzői

A LISA CD-változatát a brit Könyvtáros Egyesület (*Library Association*) adja ki, büszkén arra, hogy elsőként jelentek meg a CD-piacon bibliográfiai adatbázissal. A LISA nélkülözhetetlen információforrás könyvtárosok képzésével foglalkozó oktatási intézményekben. CD-ROM-változatának évi előfizetési

díja 900 USD, több mint a havonta megjelenő nyomtatott változaté. A kompaktlemezes változat a hetvenes évek közepétől tartalmaz rekordokat, több keresési lehetőséget kínál, mint a nyomtatott változat, a magasabb beszerzési ár a használat során megtérül(het). Előállítója a SilverPlatter amerikai cég. A szoftver biztosítja a helyzeti és logikai operátorok használatát, a csonkolást, a keresési mezők kijelölését, a lapozást az invertált fájlban és a keresőszavak kiválasztását.

Az ERIC (*Educational Resources Information Center*) különösen az USA-ban népszerű adatbázis a humán- és a társadalomtudományok területén. Jelentős mennyiségű szürke irodalmat is tartalmaz, ami növeli a hasznosságát. Kedvező körülmény, hogy a főiskolán három változata is megvan.

A Dialog által kínált változat menürendszere (Easy Menu) a kezdő használóknak nyújt segítséget. A Dialog parancsnyelv ismerői pedig az online változatban használt csaknem mindegyik utasítást alkalmazhatják. Az adatbázis kompaktlemezes változatát használva a Dialog online parancsnyelvet kényelmesen és költségkímélő módon lehet oktatni és begyakorolni. A szoftverrel a keresőstratégiák tárolhatók, a DialogLINK kommunikációs szoftvert használva az online kereséshez betölthetők.

Az ERIC SilverPlatter változatát azok használják szívesen, akik a Dialog parancsnyelvet nem ismerik, a LISA adatbázist azonban igen, és a keresési technika elsajátítására nem szívesen fordítanak sok időt.

A harmadik változatot az Ohio államban (USA) működő *Online Computer Library Center (OCLC)* állítja elő. A CD450 nevű menüvezérelt keresőprogram kissé lassú és nehézkes. Az adatbázis két adatállományában – *Current Index to Journals in Education = CIJE*, *Resources in Education = RIE* – csak külön-külön lehet keresni, ami előnyös ugyan dokumentumtípus szerinti kereséseknél, de hátrányos, ha kétszer kell ugyanazt a keresést elvégezni, mégha a mentési lehetőséget (SAVE) ki is lehet használni.

A három változat a könyvtárosképzésben, az információs szakemberek képzésében didaktikai szempontból is előnyös. A hallgatók többféle keresőrendszerrel ismernek meg, ezeket összehasonlíthatják és kiértékelhetik.

A Bowker állítja elő a *Books in Print Plus* és az *Ulrich's Plus* adattárak és online adatbázisok kompaktlemezes változatait. A CLW könyvtárában oktatásra